

Филозофски факултет Нови Сад
Одсек за српску књижевност и језик
Савремена српска проза

Упоредна анализа лика уметника у роману *Прољећа Ивана Галеба* и причи
Борислава Пекића „Мегалос масторас” (збирка *Нови Јерусалим*)

Павла Смиљанић ск 33/10

Проф.др Слободан Владушић

Нови Сад 2015.

„Уметност је људска делатност или производ људске делатности, која има за циљ стимулисање људских чула, као и људског ума и духа, према томе уметност је активност, објекат или скуп активности и објеката створених са намером да се пренесу емоције или идеје. Осим ове дефиниције, не постоји ни једна друга општеприхваћена дефиниција уметности, с обзиром да је дефинисање граница уметности субјективан акт, а потреба за уметношћу се обично назива људском креативношћу.

Андре Малро каже: „Уметност није украс доколице, она је тешко освајање, једна од одлучујућих одбрана човека од судбине... уметност је антисудбина”

Квалитет уметничког дела се обично процењује на основу количине стимулације коју оно изазива- утисак који оно оставља на људе, број људи, у којима је то дело изазвало неку емоцију, у колико мери се цени то дело.

Нешто што стимулише само чула или само ум, или кад му је циљ нешто друго, не сматра се уметношћу., мада нека дела модерне уметности озбиљно доводе ову тврдњу у питање. Сходно томе, нешто може бити процењено у потпуности као уметност, или уметност може бити део неког објекта. На пример сликарство може бити чиста уметност, док столица, иако дизајнирана са практичним циљем и употребном вредношћу, може садржати елементе уметности баш у том истом дизајну.

Уметност која нема функционалну вредност или намеру назива се лепом уметношћу, док се делатност која поред уметничке вредности поседује и функционалну сврху назива занатом. Међутим, објекат може бити класификован и на основу намера свог творца које су присутне (или одсутне) у самом објекту. На пример шоља, која очигледно има своју функционалну вредност, јер се може употребити као посуда, може бити сматрана уметношћу, ако је намера њеног творца била да превасходно направи украс, док сликање може бити примењено као занат, ако се масовно производи.

У 19. веку уметност је била пре свега окренута ка „Истини” и „Лепоти”

Почетком 20. века долази до озбиљног преокрета у поимању уметности са доласком модернизма, а потом у другој половини 20. века са наговештајем постмодернизма. Најраширенија употреба речи „уметност” која је почела да добија на важности после 1750. Године је схваћена као вештина да се произведе нешто са неким естетским резултатом. Енциклопедија Британика дефинише појам уметности као „коришћење

вештине и имагинације у стварању естетских објеката, окружења или искустава која се могу поделити с другима.”

Први и шири смисао уметности је онај који је остао најближи старом латинском значењу, која се отприлике преводи, као вештина или занат, као такође из протоиндоевропског корена који значи сређивање, украшавање. У том смислу, уметност је све што је претрпело процес намерног сређивања. Друго и новије значење уметности је скраћеница од креативна уметност или лепа уметност. Лепа уметност је појам који се користи како би се изразило да је уметник употребио своју вештину како би изразио своју креативност или како би пробудио естетску сензибилност публике, или пак како би привукао пажњу публике на „финије ствари”.

Ако се вештина користи на уобичајен или практичан начин, обично ће бити сматрана занатом, а не уметношћу.

Према Аристотелу, уметност увек има неки циљ. Ако је тај циљ сама уметност (уметност ради уметности) онда се ради о „лепим уметностима”.

Тренутно се следеће уметности сматрају као лепе уметности: архитектура, књижевност, плес, музика, вајарство, сликарство. Подела је преузета из Старе Грчке.”¹

Овај рад ће се бавити упоредном анализом лика уметника у роману „Пролећа Ивана Галеба” и причи Борислава Пекића „Мегалос масторас” (Нови Јерусалим).

Вечита је дилема где престаје занатство, вештина, а где почиње права уметност? Шта дели једно од другог, ко има право да суди о томе? Одлучивали су разни људи, врло често моћници, који су имали материјално богатство. Проглашавали су нешто за уметнички вредно, или не, водећи се сопственим укусом. Да ли је уметнички дар проклетство или срећа? Многи би можда били срећнији да нису изабрани од Бога са тим даром. Некима је донео радост, некима, пак несрећу.

По мом мишљењу, Мегалос Масторас је био и једно и друго. И уметник и занатлија. Имао је и један и други дар. Овај други, уметнички дар, наравно вреднији, био је некако, целог живота пригушен, можда, пак и гушен? Људи га нису разумели,

¹ Ср. *Википедиа.орг/ВикиУметност*

егзистенција му је зависила од онога што ствара (иако, је олакшавајућу околност представљало то, што је био сам, односно није имао породицу). Потом, био је лимитиран и временом, био је принуђен да прави серијски лепе, квалитетне, fine предмете. Није имао времена да прави колико је хтео и како је хтео. Тако није имао ни храбрости, да ствара по сопственој инспирацији и унурашњој потреби.

Био је, Мегалос Масторас, цењен, и људи око њега били су задовољни његовим радом, све је то веома добро функционисало на тај устаљени начин. У периоду до ренесансе, како је, у претходним пасусима рада већ речено није постојала дистинкција између занатлије и уметника. Могуће да је открио не би никад, ни наш. Мегалос, до тренутка када је стигла поруџбина од мистериозне, црне муштерије, чији идентитет до краја приче радознали читалац неће сазнати. Црна муштерија желела је најбољу столицу на свету, уз претпоставку да такву нико нема. Савршенство оригинала. У истом временском периоду настаје преображај занатлије у уметника. Крио је божански дар, док је могао да га крије и спутава, први пут је сада добио могућност да продужава рок израде предмета скупогеног (чак га је на две године продужио). Била је таква ситуација да рок буде релативно растегљив, имао је времена, те је осетио занос. Семе надахнућа је бачено на погодно, плодно тло. Он се у том бујању креативног бића, које је изнедрио из себе, затвара, повлачи, у свој атеље. Наилази на неразумевање својих помоћника, један од њих, Енас, чак и ослушкује чудне звуке, који допиру из његове изоловане просторије, његове стваралачке оазе. Он први пут ужива, у времену које проводи у истинском стварању, љубоморно чува своје дело, као да су људи непријатељи уметничком дару. Постаје веома сујетан, и жели ово своје савршенство само за себе.

Пекић нам мајсторски, допушта да наслутимо експанзију то стварања, волшебног, иза дебелих врата атељеа. Стихијска сила која је из овог човека покуљала, не задовољава се само занатством. Он ни за шта друго не зна, живи за то. Код Мегалоса су све његове тежње и настојања двојаки, не може спокојан човек да буде велики уметник, потпуно срећан уметник и не постоји, иако се наравно повлачи питање грозничаве среће стварања. При том акту уметник је срећан, узбуђен, надахнут. Такође, у овој причи се јавља и питање- колико је новац пријатељ уметности? Постоје веома често светли примери, да су велика дела поруџбина богатих. Негде сам једном прочитала, „Док је мецена, биће Флака и Морона”.

Мегалос је свестан да је велики уметник. При разговору са намесником црне муштерије то отворено исказује. Тумачи то као дар од Бога, осећа се изабраним. Осећа муку стварања, али то је његова дужност од Бога послана, и он то нема право да проћерда. Веома је интересно, што углавном уметници, па тако и Мегалос, беже од народа, скривају се...они стварају за људе, али у тренутку стварања осећају потребу да се изолују.

При крају је чак и посумњао у своје савршено дело, анализира га, и проучава до најситније анатомије. Он има примисли о томе да ли је то довољно савршено. Уметници немају свест да ли су достигли савршенство, то их тера да раде даље.

Први пут он може да ужива, и изборио се за оно што жели да буде- уметник! Он мази, додирује, са страхопоштовањем своје дело, као да хоће да узбере ружу пуну трња, он му прилази са свих страна, сагледава га у целој његовој лепоти... Он, Мегалос, одлаже тренутак коришћења, човек у њему би одмах сео у ту столицу, али уметник не, он је бојажљиво посматра и дрхтавом руком додирује, врховима прстију. Готово, химеричан, божански приказ, који сваког тренутка може да не стане пре очима творца. Два бића су у њему обичан човек и уметник. Велико мучеништво пред стварање, при стварању, у изолацији, у тами, потпуно посвећен мислима, делању, акцији креаторства, па чак и изгладњивању. Код Мегалоса од почетка, примећујемо врло изражену борбу Erosa и Tanatosa, близину љубави ка стварању, уметности, лепоте и смрти...

„Смрт и лепота две дубоке су ствари, што садрже платно тамно и плаво, те се чине, као две сестре ужасне и плодне, што исту загонетку и тајну чувају.”²

Заиста су се моје претпоставке обистиниле, Мегалос се при крају налази у временској стисци, смрт од куге му куца на врата, он нема више времена да ствара. Своје најбоље, савршено дело је створио пред сам крај живота. Као да није могао ни да умре док га није направио до краја. Он је дубоко свестан да човек, занатлија остаје човек занатлија и кад да своје дело, а да уметник постоји само уз своје дело, зато одлучује да не да своје дело, жели љубоморно да га чува, и ужива у лепоти, оригиналности, и савршенству. Стога одлучује да, упркос страху, од казне, и реперкусија, подвали црној муштерији копију оригинала, столицу наизглед исту, али ону праву, ону савршену

² Умберто Еко, „Историја лепоте”, PLATO, Београд, 2004, насловна страна

оставља у своме власништву. Тешко му је да се одвоји од тога што је створио, столица је изнедрена из њега и за њега прирасла. Болест га је сустигла, умирао је дуго, мучно, али радосно. Када су крици од болова, испреплитани са веселим песмама назад утихнули, гробари су дошли да га сахране, односно спале, како се куга не би преносила даље. Умро је седејући у својој столици, гробари нису могли да их одвоје, у ствари могли су неким алатом, оруђем, али уз помоћ силе, јер овде имамо доказ неутуђивости дел., Они их ипак остављају их заједно.

Мегалос јесте своје дело. Он је та столица. Свесни су погребници, да он није од овог света, уметници су људи другог кова, осећају уплит божји, божје прсте уплетене, те их не одвајају, поштују то. Ритуално, а и због куге их пале заједно, одлучивши да делић који остане од ове креатуре, чувају као амајлију. Технички део је одрађен, али уметност се са Богом повезује, жртва његова беше огромна и посветио се у ватри попут свеца.

Иван Галеб је прави уметник, још као дете је био хиперсензибилан, осетљив на спољне и унутрашње надражаје.

Његова дадиља говорила је породици ово дете чује „како трава ниче“. Био је виолиниста, на једном излету је руку оштетио, повредио. Није могао да свира, бар не у толикој мери да вежба и да развија свој таленат, морао се задовољити осредњошћу, и одрицањем од свирања виолине. Но, он прелази на другу уметност, он пише, он размишља као уметник, он може да живи и од коре хлеба, али не жели да се одрекне свог размишљања, ту се донекле разликује од Мегалоса. Мегалос је доживео преображај, док Иван Галеб, остаје веран себи од почетка до краја. Мегалос није имао породицу, асоцијалан је, такође је усамљен, а Иван је унесређио две жене и ћерку. Имао је покушај социјализације, али не успео. Мегалос, не покушава, чудак је, склон не разумевању људи око њега. Код Ивана Галеба божанско се не спомиње, он је атеиста, и у поглављу, везаном за религију, Бога, Мама Јумбу, видимо да је тога става „Човек је измислио Бога“. Код Ивана Галеба нема дилеме како живети, смисао његовог живљења је да живи онако како је он хтео, без икаквих стега, спутавања, фиксног радног времена, наметнутих обавеза навика, хобија, ритуала. Код Мегалоса имамо принцип *Vita aktiva*, док код Ивана Галеба све је у знаку *Vita pasiva*, или још боље речено терминологијом Десничином *Vita contemplativa*. Мегалос Масторас дела, сав је од акције, ствара, неуморно ради, а Иван Галеб нам прича, пише

контемплативно-медитативне фрагменте, како о свом животу, туђим животима, тако и износи своје мисли о љубави, животу, срећи, религијама, ирационалном, рационалном, уметности... Овај роман есеј, овај иреални дневник, овај солијоквиј на готово триста страница би могао бити попут неког зборника цитата, као „Знакови поред пута” Иве Андрића, или „Благо цара Радована” Јована Дучића...

Иван Галеб, лежећи у кревету болничке собе, посматра кроз прозор, угледа лишће на ветру, и он у томе види, много тога, за њега је то и доживљај и догађај.

И најситинији детаљ садашњости га асоцира на нешто из прошлости, из детињства, које се у његовом дугом монологу преплиће са садашњошћу одраслог човека. Ако је он у бити икада и одрастао ?

Иван Галеб воли да га декларишу као уметника, али не по сваку цену. Живи по инерцији, спонтано, медитативно, стихијски... Пријају му симпатије људи око њега, али , ако се оне и не јаве, он то прихвата као неминовност. Он је прави пример тврдње, да се из несреће и очаја, рађају најлепше ствари у уметности.

Литература:

- Борислав Пекић „*Нови Јерусалим*”, Solaris, Нови Сад, 2001.
- Владан Десница, „*Пролећа Ивана Галеба*”, Просвета, Београд, 1968.
- Умберто Еко, „*Историја лепоте*”, РЛАТО, Београд, 2004.
- Ср.Википедиа.орг